

O`zbek she'riyatida intertekst munosabatlar

Sharipova Tursunoy Bozor qizi

Annotatsiya. Ushbu maqola o'zbek she'riyatidagi intertekstuallikni o'rganib, mumtoz va zamonaviy she'riy asarlarning bir-biri bilan o'zaro ta'siriga bag'ishlangan. Maqolada mavzular, motivlar va oldingi matnlarga havolalardan foydalanish o'rganilib, o'zbek shoirlarining mintaqaning madaniy va adabiy uzluksizligiga hissa qo'shgan holda o'z adabiy o'tmishi bilan muloqot qilishning o'ziga xos usuli ta'kidlangan. Tadqiqot shuningdek, ushbu intertekstual munosabatlarni shakllantirishda tarixiy kontekst, lingvistik tanlov va madaniy o'ziga xoslikning rolini o'rganadi.

Kalit so'zlar: *Intertekstuallik, o'zbek she'riyati, mumtoz she'riyat, zamonaviy she'riyat, madaniy davomiylik, adabiy an'ana, tarixiy kontekst.*

Intertekstuallik konsepsiyasining ma'nosi zamonaviy madaniy jarayonni faqat nazariy tushunishdan iborat emas, chunki u 20- asr jahon madaniyatining chuqur so'roviga ma'naviy integratsiyani aniq yoki yashirin istagi bilan javob berdi. San'at olamida g'ayrioddiy mashhurlikka erishgan holda, u boshqa har qanday toifadagi zamonaviy rassomning o'z- o'zini anglashiga badiiy amaliyotga ta'sir ko'rsatdi. Adabiy intertekstualikning o'ziga xos shakllari alluziya, syujetlarni qayta ishlash, stilizatsiya, aniq va yashirin iqtiboslar, tarjima, plagiatlar, kinoya, taqlid, parodiyalar, epigraf va boshqalardir. Intertekstuallik tushunchasi juda keng ma'noni qamrab oladi. Bir tomondan, bu poststrukturalizmning nazariy o'zini o'zi aks ettirgan mahsuloti sifatida qaralishi mumkin, boshqa tomondan nafaqat adabiyotni, balki boshqalarni ham qamrab olgan keng tarqalgan badiiy amaliyotni tanqidiy aks ettirish jarayonida paydo bo'lgan.

Yampolskiy Oumontning adabiyotshunoslikdagi fikrini tahlil qilar ekan uning quyidagi jumlasini keltiradi: Agar bugungi kunda biron bir asosiy ilmiy nutq mavjud bo'lsa, unda hamma bu tarixning nutqi ekanligini tan oladi: Bunday nutq

o'z tabiatiga ko'ra muammoli va hatto o'zini o'zi aniqlashda qiyinchiliklarni boshdan kechiradigan nutqdir. "Katta" nazariya tugadi va natijada paydo bo'lgan bo'shliq tarixiy tadqiqotlar bilan to'ldiriladi. Gumanitar fanlarda shunga o'xshash vaziyat tizimli ravishda metod inqirozini ko'rsatadi. Katta kontseptual paradigma tugagach, tarixga qaytish davri keladi va bu oldingi nazariya tajribasi tadqiqotlar bilan boyitiladi.¹ Intertekstuallik atamasi bilan bog'liq hodisalarni o'rganish so'nggi 30 yillik bilan bog'liq bo'lsa-da, uning qonuniyatlari bilan bog'liq hodisalar mumtoz adabiyotimizda uchraydigan muxammaslar (taxmis), nazira bag'ishlashlar, iqtiboslar keltirish bilan uchragan.

O'zbek mumtoz adabiyoti deyilganda eng qadimgi davrdan boshlab, XX asr boshlarigacha bo'lgan adabiyot nazarga olinadi. Mumtoz adabiyot ham xilma – xil tur va janrdagi badiiy asarlarni o'z ichiga oladi. Lirik va epos o'tmish o'zbek adabiyotining asosiy turlaridandir. Bu davr ijodkorlarining asarlarida ham o'zidan oldingi ijodkorlar, ustozlarining asarlari va zamonasining ijodkorlari asarlari bilan matniy aloqalar kuzatiladi. Masalan, Alisher Navoiy “Xamsa” sining ikkinchi dostoni “Farhod va Shirin” dostonida

Emas oson bu maydon ichra turmoq,

Nizomiy panjasiga panja urmoq.

Kerak sher olida sheri jangi

Agar sher o'lmasa bore palange.²

Bu o'rinda ishlatilgan “*Nizomiy panjasiga panja urmoq*” misrasidagi *Nizomiy panjasi* so'zi Navoiydan oldin “Xamsa” yozgan Nizomiy Ganjaviyning “Panj ganj” asariga ishoradir. O'zidan oldin bu maydonga kirib kelgan Nizomiylarning besh dostoniga yetgulik darjada asar yaratishdek katta ishga urinar ekan, bu maqsadga yetish oson emasligi, Ganjaviy bir sher bo'lsa Navoiy o'zini

¹ М. Ямпольский. Память Тиресия. Интертекстуальность и кинематограф. М.: РИК «Культура», 1993– 12- с <file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/Yampolskiy Pamyat Tiresiya Intertekstualnost i kinema tograf 408569.fb2>

² A.Navoiy. to'la asrlar to'plami 10 – jild. O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi G'afur g'ulom nomidagi nashriyot. T.2013. 326- bet.

ham sherdek bo'lishi, sher bo'lmaganda ham yo'lbarsdek bo'lishi kerakligini aytib o'tgan. Uning ezgu maqsadi amalga oshib turk elida ham jahonga mashhur "Xamsa" dunyoga keldi.

"Hayrat ul-abror" dostoning Abdurahmon Jomiyga bag'ishlangan XVIII bobida:

Gavhare yo'q "Mahzan ul- asror" dek,

Axtare yo'q "Matla' ul-anvor" dek.

O'zga sanamlar ham erur jilvasoz,

Barchasining husnida zebi majoz.

Ul ikisidin biri gavharfishon,

Gavharida nuri yaqindin nishon.

Intertekstuallik (matnlararo aloqa) ni biror iqtibosni shunchaki keltirish, yoki eslash mexanizmi, so'zsiz, oson tanib bo'ladigan "begona" so'z mexanizmi deb qaraladigan narsa deb atash mumkin. Keltirilgan intertekstlar o'quvchi xotirasida "begona" matnning egasini tanitish, asarning o'zini va asar muallifini ulug'lash maqsadida, ba'zan ijodkor mahoratini ko'rsatish maqsadida keltirilgan.

Xulosa

O'zbek she'riyatidagi intertekstuallik mintaqaning adabiy va madaniy davomiyligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Klassik mavzular va tuzilmalarni ijodiy qayta ishlatish orqali zamonaviy o'zbek shoirlari o'zlarining adabiy merosini ulug'laydilar va unga yangilik kiritadilar, bu an'ana zamonaviy davrda jonli va dolzarb bo'lib qolishini ta'minlaydilar.

Kam taniqli o'zbek shoirlari asarlaridagi matnlararo munosabatlarni, shuningdek globallashuv va xalqaro adabiy oqimlarning o'zbek she'riyatiga ta'sirini o'rganish uchun qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish zarur. O'zbek va boshqa Markaziy Osiyo adabiyotlari o'rtasidagi qiyosiy tadqiqotlar mintaqaning umumiy madaniy merosi haqida qo'shimcha ma'lumot berishi mumkin.

Adabiyotlar

1. Hamadamov U. Jahon adabiyoti: Modernizm va postmodernizm.-T.: Akademnashr, 2020. -B.288.
2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. - T.: Akademnashr, 2018. -480 b.
3. Sulton I. Adabiyot nazariyasi.-T.: O'qituvchi, 1986. -408 b.
4. To'xliyev B va boshq. Adabiyot(majmua).Akademik litseylarning ikkinchi bosqich o'quvchilari uchun.-T.: Bayoz, 2018. -b 207.
5. Rahmonova Sh. XX asr ikkinchi yarmi o'zbek she'riyatida aruzning poetik shakl va mazmun takomilidagi o'rni. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. -T.: 2020. -B. 9.
6. Adabiy tur va janrlar. 3 jildlik. 2- jild. Lirik.-T.: Fan, 1992. -B. 139.
7. Adabiyot nazariyasi. Ikki tomlik. II tom. -T.: Fan,1979. -449 b.
8. Adabiyot nazariyasi. Ikki tomlik. I tom. -T.: Fan, 1978. -416 b.
9. Abdullayeva M.Features Of The Story Genre In "History Of The Four Nations". Psychology and education (2021) 58(1): 766-771 . - P.775.
10. БахтинМ.М. Собраниеочиненийв 7 т. Т.6.- М., 2002.- С.120.
11. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. -T.: O'zbekiston, 2002. -503 b.